

СКЛАДОВІ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ

У статті на основі аналізу широкої джерельної бази подано складові педагогічної компетентності майбутнього учителя.

The article deals with constituents of pedagogical competence of the future teacher on the foundation of wide analysis of the sources.

Стратегія модернізації освіти, яка є необхідною умовою входження України у європейський освітній простір, передбачає поліпшення її якості. Одним із важливих чинників, що сприяють розв'язанню цього завдання, є компетентнісний підхід, який лише доповнює ту низку освітніх інновацій і класичних підходів, що допомагають освітянам гармонійно поєднувати позитивний досвід для реалізації сучасних освітніх цілей.

Сьогодні в гуманітарній сфері ведуться дослідження по виявленню ключевих компетенцій (от лат. *competentia* – коло питань, в яких дана особа має високий рівень знань, досвід). Компетентнісний підхід стає реальністю сучасного соціального життя, освітньої політики, держави, освітнього процесу.

Під поняттям “компетентнісний підхід в освіті” розуміється спрямованість освітнього простору на формування й розвиток основних базових і предметних компетентностей особистості, результатом якого повинна бути сформована загальна компетентність людини. Запровадження компетентнісного підходу в освіті пов'язане з необхідністю виховання не тільки особистості з великим багажем знань, а й самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно толерантно взаємодіяти у розв'язанні різноманітних соціальних, виробничих, економічних, побутових завдань. Тому сьогодні в педагогічній практиці різних зарубіжних країн впроваджується така освіта, яка сприяє набуттю учнями життєво важливих (ключових) компетентностей.

Останнім часом термін “компетентність” став загальноживаним і в освіті України. Різні науки, насамперед, лінгвістика, педагогіка, соціологія і психологія, державне управління та інші встановлюють свою предметну галузь досліджень з цієї проблеми. Свідченням цього є те, що у Державних стандартах базової і повної середньої освіти при описі освітніх галузей оперують поняттям компетенції. Останні згідно Державних стандартів та Базового навчального плану основної та старшої школи, розглядаються як результати навчання. І тому стає зрозумілим, що проблема формування компетенції майбутніх педагогів є актуальною. А це означає, що сьогодні педагог повинен глибоко розуміти сутність цієї педагогічної категорії, кожної з її складових, бути готовим в практичній діяльності здійснювати їх реалізацію, а значить самим мати високий рівень її сформованості.

У сучасній науці ще немає узгодженого підходу до систематизації синонімічних понять компетенції та компетентності. Так, Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентності як загальні, або базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, уявлення, опори, або опорні знання, загальнонавчальні вміння або навички [1: 19]. Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти це поняття визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок та відношень [1: 20].

Великий тлумачний словник сучасної української мови практично дає однакове тлумачення цим дефініціям, а саме “компетенція” розглядається як “добра обізнаність із чим-небудь”, а “компетентність” як “добре обізнаний, тямущий в якій-небудь галузі” [2: 445]. Однак А. Хуторський пропонує відрізнити синонімічні поняття “компетенція” й “компетентність”. За його визначенням компетенція включає сукупність взаємозв'язаних

якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), що є необхідними для якісної продуктивної роботи стосовно конкретного об'єкта, предмета і відповідного процесу. Сутність поняття "компетентність", за його твердженням, передбачає оволодіння компетенцією, що включає особистісне ставлення людини до неї та предмета діяльності [3: 55]. На нашу думку, саме таке розуміння розглянутих понять є найбільш точним.

У педагогічній науці поняття компетентність трактується по різному. За нашим переконанням, найбільш точно передає його суть визначення, запропоноване О. Пометун. Відповідно за яким, компетентність це набір знань, умінь, навичок, ставлень, що уможливають ефективне проведення певної діяльності чи виконання функцій, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнень певних стандартів у професії чи в діяльності [4: 82]. Відповідно професійна компетентність майбутнього педагога, за визначенням В. Несторенко, є узагальнюючим показником його теоретичної й практичної підготовки до професійної діяльності, зумовленої вихованням та навчанням іншої людини. У професійній компетентності педагога вирізняються різноманітні особистісні компетенції.

Українськими педагогами визначені такі особистісні компетентності: загальнонавчальна, соціальна (іноді виділяється соціально-психологічна), загальнокультурна, здоров'язберігаюча, компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій, громадянська, підприємницька.

Щодо складових педагогічної компетентності, то науковці переважно виділяють такі: особистісно орієнтований та професійний, інтеграцію якостей вчителя (комунікативні, професійні, суспільно-психічні й особистісні), прогностичність, динамічність структури, діагностичність [5: 80].

Розглянемо більш детально деякі з них. Важливим видом педагогічної компетентності, без сумніву, є комунікативна компетентність, яка знаходить широке висвітлення у ряді наукових досліджень. Особливу увагу, в контексті нашої статті, науковці приділили сутності педагогічного спілкування, процесу формування комунікативної культури вчителів (М.П. Васильєва, В.Д. Вусатий, В.А. Грехнев, В.А. Кан-Калік, К.М. Левітан, А.В. Мудрик), розвитку комунікативних умінь учнів і студентів (Л.О.Аухадєєва, Н.Є. Березіна, І.І. Комарова, Л.М. Паламар, Ю.І.Турчанінова), проблемі комунікативно-професійної компетенції вчителів (Н.Ф. Бориско, І.В. Лабутова, Л.І. Орешкіна та ін.), підготовці майбутніх фахівців до професійного спілкування (Н.П.Волкова, Л.П.Дарійчук), до діалогічного навчання(І.Я.Глазкова, В.В.Мороз), до здійснення педагогічної взаємодії з учнями (І. А Зязюн, Л.В.Кондрашова, Т.С.Яценко).

Слід зазначити, що теоретико-методологічні засади комунікативної складової професійної освіти склалися під впливом масштабних інтеграційних і соціально-економічних процесів в Європі. Сформувані її, згідно із загальноєвропейськими Рекомендаціями Ради Європи з мовної освіти, означає – навчити мові як рідної, так й іноземної [6]. Знання останньої дає особистості можливість знайомитися не тільки з вітчизняним, але й зарубіжним досвідом фахівців, бути більш мобільним, а у майбутньому активно реалізовувати свій творчий потенціал на потреби країни [7: 8].

Високий рівень сформованості комунікативної компетенції педагога є запорукою їх успішної роботи з громадськістю (взаємодії з батьківською громадськістю, з позашкільними установами, з діяльністю молодіжних організацій, з суб'єктами зовнішньої культурної діяльності, з іншими державними структурами, з широкою громадськістю та освітянами), а також із засобами масової інформації.

Проблема формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів є не лише важливим, а й складним багатокомпонентним процесом. Однією з умов її розв'язання є необхідність надавати професійному спілкуванню етнопедагогічного контексту. Тобто при організації спілкування майбутнім вчителям необхідно враховувати етнопсихологічні особливості українського народу, національного характеру, ментальності. А можливо це досягти, за переконанням академіка В.І.Кононенка, осмисленням системи образів-ідей, образів – символів, а крізь них – світу, такого, яким його бачать власно українці. Саме в

символах, за твердженням автора, відбиваються (за М.Костомаровим) народні традиції, звичаї, обряди, вірування тощо [8: 10]. Тому врахування вчителем у спілкуванні особливостей, притаманних українському типу спілкування, готовність його до професійного спілкування на українській мові, використовуючи її досягнення, багатство, дозволить формувати свідому особистість із визначеною національною ідеєю, позбавлену почуття меншовартості, другорядності, особистість, підготовлену до адаптації в сучасному трансформаційному суспільстві [9: 484].

Однак слід зауважити, що особливості етнічного спілкування переважно вивчалися в галузі етнографії та фольклористики, і тільки в останній час до цієї проблеми посилилась увага психологів, які вивчають систему етнічних відносин, етнопсихологічні риси етносу, вплив стереотипів національного буття на етнічну свідомість людей та ін. За нашим переконанням при організації професійного спілкування з майбутніми вчителями необхідно враховувати етнопсихологічні особливості, менталітет українського народу, національний характер.

Аналізу рис поведінки, властивостей характеру українця присвячено багато праць. Цікаві думки з приводу національного характеру українців знаходимо у С. Балея, М. Костомарова, Я. Кузьміва, О. Кульчицького, В. Липинського, В. Метельського, В. Пачовського, В. Яніва, Я. Яреми, В. Ярміва та ін.

Існують різні концепції розуміння національного характеру (Б. Цимбалістий, І. Гончаренко), але незважаючи на це всі вони фіксують певне поле презентацій етноспецифічних психологічних рис, які є також певним формоутворенням самого національного характеру. Отже, під національним характером переважно розуміються вироблені шляхом національного виховання й самовиховання властивості та набуті звички, що виявляються у поведінці людини й діяльності, ставленні до суспільства, колективу, самої себе. Знання сукупності відносно сталих загальних психічних рис для людей одного етносу дасть можливість із значною часткою ймовірності передбачити поведінку кожного його представника і тим самим корегувати очікувані його дії і вчинки.

Основними характеристиками українця та його оточення в історико-педагогічному аспекті виступають: елементи селянського світовідчуття; релігійність; почуттєвість з елементами безконтрольності, неієвості в почуттях власного внутрішнього життя; висока духовність, в основі якої є християнська мораль; повага до старших; високий рівень духовних почуттів з одночасним проявом індивідуалізму, знецінювання ролі соціальних почуттів, що нерідко заважає розв'язанню суспільних проблем; розвиненість почуття грікоти, кривди, що при нагоді “вибухають” і створюють можливість конфлікту; заздрість; комплекс меншовартості; відсутність “єдиної цілої національної ідеї” різних регіонів; традиціоналізм й естетизм тощо.

Отже, як бачимо, з одного боку у характеристиці комунікативної компетентності, що є цілісною системою, необхідно постійно враховувати її національну ознаку, з іншого – сама комунікативна компетентність є складовою етнокультурної компетентності.

Як вже зазначалося, у сучасній вітчизняній та зарубіжній педагогіці поки немає єдиного розуміння сутності професійної компетентності педагогічних кадрів. Це ж стосується і сутності понять “етнокультурна компетентність”, “етнопедагогічна компетентність”, “етноісторична компетентність”.

“Етнокультурна компетентність” трактується нами як особистісна якість, що формується в результаті цілеспрямованого й спонтанного, організованого й стихійного засвоєння людиною (у процесі соціалізації) культури свого народу в усіх її виявах: традиційно-побутових, фольклорних, професійних, у наукових та емпіричних знаннях, на емоційному й раціональному рівнях. Етнокультурна компетентність педагога виявляється у вільному орієнтуванні в світі культури певного народу, розумінні мови цієї культури і вільному володінні нею, взаємодії з культурно багато значущими предметами, створенні складного соціокультурного простору. Пояснюється це тим, що сформованість етнопедагогічної компетентності забезпечує стійкий цілеспрямований характер проходження

педагогічної діяльності в умовах полі етнічного складу учнів. І, як зазначає С. Литвин-Кіндратюк, пріоритет етнопедагогічної культури (етнопедагогічна, гігієнічна, кулінарно-гастрономічна), в структурі педагогічної майстерності як діючого вчителя, так і майбутнього педагога в контексті його загальної вузівської підготовки стрімко зростає. Проте сучасний вчитель нерідко не готовий до роботи в умовах поліетнічного освітнього середовища і для того, щоб учень став справжнім суб'єктом педагогічної взаємодії в контексті етнокультурного розвитку. Тому дослідниця для вирішення цього питання пропонує, щоб учитель оволодів новітніми особистісно орієнтованими технологіями, надавав кваліфіковану допомогу учневі як в процесі безпосереднього впливу на нього, так і у процесі прогнозування та моніторингу його етнокультурного середовища в умовах школи та сім'ї [10: 146].

“Етнопедагогічна компетентність”, за твердженням Л.Н.Бережної, це складова загальнопрофесійної компетентності сучасного педагога, яка передбачає здібність і вміння функціонувати в полікультурному суспільстві, знати проблеми цього суспільства, розуміти механізм його розвитку; соціально-активну діяльність і реалізацію етнопедагогічно спрямованих проектів; здібність до толерантної взаємодії у полікультурному суспільстві, до адекватного відношення до себе та інших людей з позиції поваги до людини; прийняття відповідальності за розв'язання етнопедагогічних задач в умовах поліетнічного складу учнів; вміння реалізувати себе як представника тієї чи іншої культури [11: 211].

У цілому етнопедагогічна підготовка повинна орієнтувати вчителів на допомогу учню в утвердженні його особистої ідентичності в світі, де взаємодіють різні культури; здійснювати підтримку в адаптації до нових соціокультурних умов; попереджати освітню депривацію в процесі навчання в умовах багатонаціонального складу учнів; організацію і створення умов в освітньому процесі, в якому учень може розвинути етнічну самосвідомість і українську ідентичність [11: 210].

В останні роки в науковий обіг активно входить термін “етноісторична компетентність” Як зазначає Б.П. Савчук, етноісторична компетенція – це “складна інтегративна якість у якій зосереджено знання про виникнення, розвиток та етнокультурну самобутність рідного народу котра знає, любить і поважає історію своєї держави готова до свідомої цілеспрямованої діяльності із збереженням та примноженням української етнічності” [12: 115]. Тобто сформованість цієї компетентності поєднує відповідні знання, досвід, здібності, що дозволяють обґрунтовано судити про етносоціальне середовище, в якому перебуває особа, та вільно почуватися і діяти в ньому. При цьому, зауважує дослідник, в даному випадку вже йдеться не лише про “своє”, “рідне” етносередовище, але й про інше середовище, адаптація і комфортне почування в якому передбачає формування етнокультурної компетентності “іншого зрізу” [13: 229]. А для цього важливо, щоб педагог “оперував належними знаннями передовсім про історію України, її походження, формування українського етносу, його глибоке історичне коріння, долю українського народу, а також, водночас, і про історичний шлях та культурно-звичаєві традиції різних народів, що мешкають на території нашої держави” [12: 116]. При цьому українська етноісторія повинна трактуватися не лише як почергова зміна подій у часі та просторі, а, передусім, як своєрідна філософія, етнічний світогляд її народу, що вбираючи через етнічну пам'ять у прояви минулого, формує сподівання майбутнього” [12: 115].

Формування етноісторичної компетенції передбачає дотримання таких принципів: залежність від суспільно-політичної, культурно-освітньої ситуації в якій перебувають майбутні педагоги; спільні дії родини, церкви, соціального і культурного середовища, в якому вона перебуває; врахування етнорегіональної специфіки територіального простору, взаємозв'язок “загальноетнічної” та “етноукраїнської” складових.

Важливими критеріями сформованості етноісторичної компетентності майбутніх вчителів учені виокремлюють: достатній рівень знань про етнічну картину світу в цілому і знань про головні етапи виникнення і формування українського народу; творче використання теоретичних, методологічних, практично-організаційних напрацювань представників різних

галузей знань; наявність аналітичних умінь; розуміння майбутніми педагогами змісту і суті українських народних традицій, звичаїв, готовність свідомо дотримуватися і зберігати їх; виконання зовнішніх ритуальних дійств з розумінням їх змісту та справжнього призначення використання в навчально-виховному процесі досвіду навчання й виховання, нагромадженого народною педагогікою; знання й використання в професійній діяльності різних жанрів народної творчості (міфологія, фольклор), народного мистецтва, культурних традицій; толерантне ставлення до представників іноетнічних спільнот, повага до їх самобутності та готовність до творчого вивчення і засвоєння культурних цінностей різних народів тощо [13: 234].

Отже терміни “етноісторична компетентність” і “етнокультурна компетентність”, які часто вживаються як тотожні, є складовими етнопедагогічної компетентності, без високого рівня якої не можна досягти професіоналізму вчителя.

Формування етнокультурної, етноісторичної і як результат етнопедагогічної компетентності, яка є складовою педагогічної компетентності, майбутнього вчителя це важливий шлях для інтелектуального розвитку особистості, виховання духовності, національної свідомості, патріотизму, громадянськості, вироблення умінь і навичок збереження і примноження етнокультурної спадщини свого народу та толерантного співіснування у сучасному полікультурному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: “К.І.С.”, 2003. – 296 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТ “Перун”, 2004. – 1440 с.
3. Хуторський А. Ключевые компетенции. Технологии конструирования // Народное образование.-2003.№5. – С.55-61.
4. Пометун О.І. Теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді / Освітній дайджест. Івано-Франківський обл. і-т післядипломної освіти.-2005.-№3.-С.81-84.
5. Жигір В.І. Моделювання змісту професійної підготовки вчителя праці // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С. 78-84.
6. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання проф.С. Ю. Ніколаєва. –К.: Ленвіт, 2003. – 273 с., Павленко О.О. Теория и практика навчання ділової комунікації: Монографія. – Київ – Дніпропетровськ: АМСУ, 2003. – 243 с.
7. Національна Доктрина розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті // Освіта України. – 2002. – № 16. – С.3-9.
8. Кононенко В.І. Символи української мови. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 272 с.
9. Кучерак І.В. Етнопедагогічний контекст професійного спілкування вчителя / Міжнародна науково-практична конференція “Трансформація особистості в умовах соціально-політичних та економічних змін”(17-18 травня 2007 р.) – Чернівці: Рута, 2007. – С.479-484.
10. Литвин-Кіндратюк С. Етнопедагогічна культура в структурі життєвої компетентності батьків // Українська етнопедагогіка: навчально-методичний посібник / За ред. акад. В.І Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – С. 136-147.
11. Бережнова Л.Н. Этнопедагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л.Н.Бережнова, И.Л. Набок, В. И. Щеглов. – М.: Издательский центр “Академия”, 2007. – 240 с.
12. Савчук Б.П. Теоретичні засади формування етноісторичної компетенції дітей дошкільного віку / Навчально-методичний посібник “Етнопедагогіка українського дошкілля” / За ред. Н.В.Лисенко. – Івано-Франківськ: Плай, 2008. – 114-126.
13. Савчук Б. Проблема формування етноісторичної компетенції майбутнього вчителя / Народознавча компетентність дітей та молоді: принципи і методи дослідження / За ред. проф. Н. Лисенко. – Івано-Франківськ, 2007. – С.228-235.